

Boekbespreking
Leslie Kavanaugh

Auke van der Woud
Een nieuwe wereld. Het ontstaan van het moderne Nederland
Amsterdam (Bert Bakker) 2006

Recentelijk publiceerde uitgeverij Bert Bakker het laatste onderzoek van Auke van der Woud, getiteld: *Een nieuwe wereld. Het ontstaan van het moderne Nederland*. Auke van der Woud is hoogleraar architectuur- en stedenbouwgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen. *Een nieuwe wereld* volgt op drie andere belangrijke werken over de ontwikkeling en de geschiedenis van Nederlandse steden, te beginnen met de publicatie van zijn proefschrift, *Het lege land. De ruimtelijke orde van Nederland 1789-1848* (Amsterdam: Meulenhoff, 1987), gevolgd door: *De Bataafse hut. Denken over het oudste Nederland 1750-1850* (Amsterdam/Antwerpen: Meulenhoff 1990/1998), *Waarheid en Karakter. Het debat over de bouwkunst 1840-1900* (Rotterdam: NAi Uitgevers, 1997) en de Engelse vertaling *The Art of Building: from Classicism to Modernity. The Dutch Architectural Debate 1840-1900* (Aldershot, UK / Burlington, USA: Ashgate Publishing, 2001). Deze boeken tonen een ononderbroken betrokkenheid van Auke van der Woud bij de Nederlandse architectuur- en stedenbouwgeschiedenis vanaf de laatste helft van de negentiende tot het midden van de twintigste eeuw.

De wetenschappelijke methode die van der Woud hanteert is een brede historische benadering, afgewisseld met relevante details. Om zijn methodologie te legitimeren doet hij een beroep op het standpunt van Schopenhauer in *Die Welt als Wille und Vorstellung* dat de werkelijkheid een subjectieve constructie is. Hoewel de aard van Schopenhauers problematiek eerder epistemologisch dan historisch is, moeten historici sinds Foucault zichzelf steeds de vraag stellen: 'Wiens geschiedenis is het?' De notie van een 'subjectieve' representatie impliceert bij Van der Woud een methodologie die gebruik maakt van individuele 'subjectieve' verslagen van historische gebeurtenissen uit bronnen van die tijd. Door te putten uit een imposante hoeveelheid archiefmateriaal is Van der Woud in staat om zijn bredere stelling zeer overtuigend overvloedig te illustreren. Het

boek verzamelt en haalt bronnen aan uit verschillende disciplines om zo een genuanceerder beeld van de historische gebeurtenissen te schetsen. In de eerste hoofdstukken van *Een nieuwe wereld* verklaart van der Woud eerst de veranderingen die tijdens de essentiële honderd jaar tussen ongeveer 1850 en 1950 plaatsvonden, in de bredere geschiedenis van Europa, om vervolgens dieper in te gaan op de specifieke veranderingen in Nederland in het dichtere tweede deel van zijn boek. Nederland was niet alleen opgenomen in de stroom van deze grotere historische veranderingen en bewegingen, waarvan de Franse revolutie en andere politieke en maatschappelijke beroeringen aan het begin van zijn onderzoeksperiode niet de geringste zijn, maar het vertoont ook belangrijke afwijkingen van deze brede historische stroom.

Historisch gezien begint het wetenschappelijk onderzoek van *Een nieuwe wereld* vanaf het voor Nederland historische jaar 1848. In dat jaar werd een constitutionele of parlementaire democratie ingesteld, waarmee de geboorte van het moderne Nederland werd ingeluid. Als onderdeel van de bredere Europese geschiedenis was de tweede helft van de negentiende eeuw echter een tijd vol veranderingen. In feite beschrijft Van der Woud de toestand in deze historische periode als een 'perpetuum mobile' – dat hij in dit geval definieert als een massaal verlangen om constant in beweging te zijn en te communiceren. Dit *perpetuum mobile* kenmerkt voor Van der Woud de moderne geïndustrialiseerde maatschappij. Opeens ontstond er een levendige maatschappij met mogelijkheden die daarvoor ondenkbaar waren. Sterker nog, de maatschappij zelf werd steeds meer als iets buigzaam en plooiibaars beschouwd dat omgevormd kon worden in een perfecte of utopische samenleving. De natuur zelf werd voor het eerst gezien als een fenomeen dat beheersbaar en hanteerbaar was. Overal waar mogelijk ging de mens met zijn superieure verstand aan de slag om grondstoffen te delven, mijnen te ontginnen, te bouwen en vervoer en verkeer te ontwikkelen.

Deze nieuwe houdingen tegenover maatschappij, mens en natuur waren even belangrijk voor het realiseren van de ‘nieuwe wereld’ van het moderne Nederland, als het aanleggen van nieuwe infrastructuur en de toenemende industrialisatie. Hoewel bepaalde innovaties uit die tijd uitvoerig zijn bestudeerd, stelt Van der Woud toch de vraag wat aan deze vernieuwingen voorafging waardoor ze mogelijk werden. Wat was de manier van denken die de doorslag gaf voor de realisering van deze nieuwe infrastructuur, nieuwe wijzen van communicatie en aanraking met de grote wereld, en nieuwe technologische innovaties?

In *Een nieuwe wereld* organiseert Van der Woud zijn stelling rond twee essentiële thema’s: normalisering en de systematisering van netwerken. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd de structuur van de wereld plotseling gezien als een systeem, dat wil zeggen, zowel als een netwerk van infrastructuur als, onder de diepgaande invloed van Darwin, als een biologisch systeem, een systeem dat onmiddellijk beheersbaar en rationeel was. Bovendien werd door de ideologie van de ‘vooruitgang’ van de menselijke samenleving de toekomst plotseling denkbaar als iets wat door de mens wordt gemaakt, als iets wat in de natuurlijke orde van de dingen kan worden gecorrigeerd en als iets wat kon worden gestuurd en beheerst. De mens was niet langer alleen maar onderworpen aan krachten van buitenaf – hetzij politiek, transcendentiaal of natuurlijk. Sterker nog, een ‘nieuwe wereld’ leek plotseling mogelijk.

Een van de belangrijkste verschuivingen was de omslag van het individuele naar het collectieve. Specifieker uitgedrukt, infrastructuur werd iets massaal – massacommunicatie en massamobiliteit. In het tweede deel van zijn boek geeft Van der Woud een korte geschiedenis van de verschillende infrastructuren van vervoer, verkeer en communicatie in Nederland – de spoorwegen, waarlangs de telegraaf- en telefoonlijnen werden aangelegd, de kanalen voor de scheepvaart, de verbindingen door verharde wegen, de energienet-

werken, de systematische postbezorging, evenals de massamedia in de vorm van tijdschriften, kranten en periodieken, waarvan de verspreiding mogelijk werd gemaakt door de nieuwe transportinfrastructuur. Absoluut cruciaal voor de realisatie van deze innovaties waren de technologieën voor het meten van de ruimte en de tijd: het opstellen van dienstregelingen, van tijdstandaarden, atlasen, gegevens over het waterpeil, zoals het AP (*Amsterdams Peil*), dat als norm werd gehanteerd, de geologische kaart die in 1925 voltooid werd, de topografische kaart (TMK: *Topografische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden*) uit 1864, evenals veel vernieuwingen in het vastleggen en het systematiseren van gegevens, die tijdens de Franse bezetting van Nederland onder Napoleon werden ingevoerd. Ook de noodzakelijke overheidsstructuren waren doorslaggevend voor het creëren van een nieuwe natiestaat. Zonder deze technologieën van meten, organisatie en infrastructuurle netwerken zou het tot stand brengen van een modern land ondenkbaar zijn.

Nederland werd een ‘nieuwe wereld’, en dat niet alleen vanwege de industriële revolutie; beter gezegd, Nederland werd een nieuwe wereld van vooruitgang en technologische ontwikkeling, omdat aan alle randvoorwaarden voor deze revolutie was voldaan – een nieuwe manier van denken, organiseren en in 1848 zichzelf op te vatten als een nieuwe natiestaat en uiteindelijk als een deel van de grote wereld. De stelling die Van der Woud in *Een nieuwe wereld: het ontstaan van het moderne Nederland* ontvouwt, is dus onweerstaanbaar. In zijn betoog zien wij hoe een natie waarvan de systematische netwerken zich zouden verknoopen met de wereldomspannende netwerken, haar eerste wankele stappen zet. In de negentiende eeuw werd deze onderlinge relatie en afhankelijkheid van naties in een wereldomvattende omgeving niet altijd als wenselijk beschouwd. Toch geeft Auke van der Woud een verklaring van dit historische verschijnsel, dat zo niet onvermijdelijk, dan toch verklaarbaar is. Het enige zwakke punt

van dit boek is dat het abrupt eindigt met een hoofdstuk over de weginfrastructuur in Nederland. Dit is misschien het frustrerende en zonder twijfel het mooie van elk historisch onderzoek: jezelf de vraag te stellen ‘Waar leidt deze weg ons nu naartoe?’